Iceland Liechtenstein Norway grants

Kodeks dobrych praktyk zawodowych na studiach o profilu praktycznym. Opinie, inspiracje, egzemplifikacje

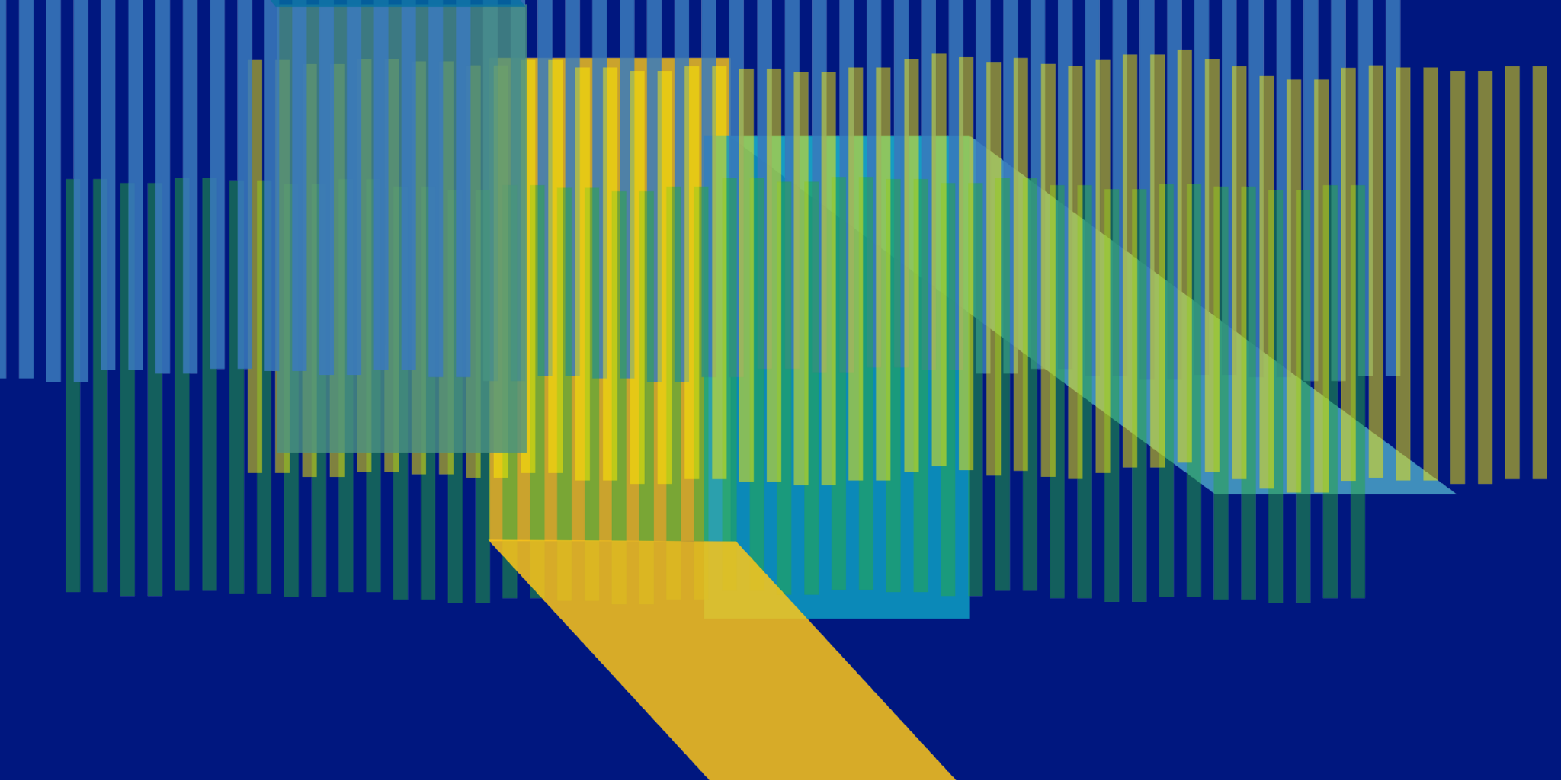

UNIWERSYTET ŚLĄSKI W KATOWICACH

STREITsagt

Śląskie Towarzystwo Marketingowe

Katowice 2022

Iceland
Liechtenstein
Norway grants

Autorstwo tekstów i koncepcja publikacji:
Ewa Biłas-Pleszak
Julia Legomska
Marta Margiel
Artur Sawicki
Tomasz Sobisz
Katarzyna Sujkowska-Sobisz

Korekta:
Małgorzata Grzonka

Autorstwo filmów:
Mateusz Kokot
Adam Latocha
Kamil Niesłony

Redakcja techniczna i kreacja wizualna:
Anna Zachurzok

Publikacja odzwierciedla stanowisko autorów. Biuro Mechanizmów Finansowych ani Operator Programu Edukacja nie ponoszą odpowiedzialności za umieszczoną w niej zawartość merytoryczną ani za sposób wykorzystanych w niej informacji.

Publikacja dostępna jest na licencji Creative Commons
Uznanie autorstwa – Na tych samych warunkach 4.0
Międzynarodowa Licencja Publiczna (CC BY-SA 4.0)

E-ISBN 978-83-963860-0-7

Projekt „Praktyka czyni mistrza" korzysta z dofinansowania o wartości 92 743 euro otrzymanego od Islandii, Liechtensteinu i Norwegii w ramach funduszy EOG. Celem głównym projektu jest usprawnienie systemu realizacji studenckich praktyk zawodowych w Uniwersytecie Śląskim na kierunkach o profilach praktycznych poprzez stworzenie dokumentacji, regulaminów, procedur oraz Kodeksu dobrych praktyk zawodowych. Projekt realizowany był w międzynarodowym ponadsektorowym partnerstwie, a mianowicie przy współpracy Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach, Śląskiego Towarzystwa Marketingowego po stronie polskiej oraz Streit Sagt AS po stronie norweskiej.

Śląskie Towarzystwo Marketingowe
www.marketingsilesia.pl

Spis treści

Wprowadzenie 4

Perspektywa studenta 5
Co trzeba wiedzieć o praktykach studenckich? 6
Gdzie odbywać praktyki? 9
Jak realizować i rozliczać praktyki? 11
Film z cyklu „Duet praktycznie doskonały” 12

Perspektywa uczelni 13
Po co organizować praktyki? 14
Jak dbać o wysoką jakość praktyk? 16
Co powinienem robić jako akademicki opiekun praktyk? 20
Film z cyklu „Duet praktycznie doskonały” 21

Perspektywa praktykodawcy 22
Kim jest praktykant? 23
Dlaczego warto? 23
Jak zorganizować studenckie praktyki zawodowe? 25
Film z cyklu „Duet praktycznie doskonały” 31

Zakończenie 32

Wprowadzenie

Studia dają wyjątkową szansę na łagodne wejście w dorosłość, choć bowiem już trzeba dokonywać własnych wyborów, to równolegle można liczyć na wsparcie silnej uniwersyteckiej wspólnoty. Tak też jest w przypadku praktyk zawodowych – są one integralnym elementem programu studiów, opisanym na uczelnianych stronach internetowych i objętym opieką odpowiednich pracowników. Jednocześnie motywują studentów do podjęcia indywidualnych działań, także tych związanych ze zdobyciem informacji na temat regulaminu praktyk, wymaganej w danej jednostce edukacyjnej dokumentacji, toku ich realizacji.

Zadaniem uczelni jest przygotować jasną i dostępną informację na temat praktyk, dzięki której student będzie mógł sprawnie wejść w rolę praktykanta. Zadaniem studenta zaś jest zapoznać się z nią i postępować zgodnie z wytycznymi. Trzecią stroną w tym działaniu są praktykodawcy, dla których organizacja praktyk to także poważne wyzwanie.
Mając na uwadze potrzeby wszystkich trzech stron, opracowaliśmy niniejszy „Kodeks dobrych praktyk zawodowych (...)". Dzięki zawartym w nim informacjom możliwe staje się zaprezentowanie wielowymiarowości tego procesu, jego formalnych uwarunkowań, korzyści i zagrożeń, które mogą się pojawić na każdym etapie realizacji.

W ramach projektu „Praktyka czyni mistrza. Studenckie praktyki zawodowe w obliczu zmian prawnych, społecznych i gospodarczych" („Practice makes perfect. Student placements in the face of legal, social and economic changes") przyglądaliśmy się praktykom studenckim oczami studentów, pracowników uczelni i praktykodawców zarówno w Polsce, jak i w Norwegii. Wnioski, do jakich doprowadziły nas te obserwacje, w klarowny i multimedialny sposób przedstawiliśmy w niniejszej publikacji z nadzieją, że będzie ona kompendium wiedzy przydatnym dla różnych środowisk.

Ewa Biłas-Pleszak, Julia Legomska, Katarzyna Sujkowska-Sobisz

Prof. dr hab. Magdalena Pastuch, koordynatorka projektu: „O projekcie"

PERSPEKTYWA STUDENTA

Co trzeba wiedzieć o praktykach studenckich?

1. Co to są praktyki studenckie?

Praktyki to część programu studiów i istotny element w procesie przygotowania się do wejścia na rynek pracy. Dzięki nim student ma możliwość:

- **sprawdzić**, jaka jest struktura organizacyjna, jak funkcjonują i jakich kompetencji wymagają różne firmy/instytucje/organizacje;
- **rozwinąć się**, ponieważ w czasie ich trwania wiedzę teoretyczną, zdobywaną na studiach, przekuwa się w wiedzę stosowaną – niezbędną w przyszłej pracy zawodowej;
- **zdobyć doświadczenie** w przyjaznych warunkach, mając wsparcie opiekuna praktyk (uczelnia) i opiekuna praktykantów (praktykodawca).

2. Opiekun praktyk (uczelnia) i opiekun praktykantów (praktykodawca) – kto to jest?

Każdego roku powoływani są **opiekunowie praktyk** – pracownicy uczelni, którzy koordynują proces praktyk.

Opiekun praktykantów – pracownik firmy, w której odbywa się praktyki, koordynujący przebieg praktyk.

3. Efekty uczenia się a praktyki – o co tu chodzi?

Efekty uczenia się

Zbiór wytycznych dotyczących **wiedzy**, **umiejętności** i **kompetencji społecznych**, jakie student powinien zdobyć w wyniku realizacji praktyk.

O tych wymogach w kontekście np. Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach przeczytać można w tzw. karcie kierunku – głównym internetowym źródle wiedzy o wybranych studiach. Przykładowe efekty uczenia się można odnaleźć na stronie https://informator.us.edu.pl/kierunki/02-S1KP12.2019/4.

Zadania **opiekunów praktyk:**

- **wprowadzić** studentów w proces administracyjny;
- **przedstawić** obieg dokumentów;
- **czuwać** nad tym, by dzięki praktykom studenci realizowali efekty uczenia się powiązane z danym kierunkiem studiów;
- **ocenić** praktyki na podstawie przedłożonej dokumentacji w sposób określony w sylabusie/regulaminie.

Zadania **opiekunów praktykantów**
(więcej na ten temat str. 29-30)

- **opracować** program praktyk;
- **monitorować** przebieg praktyk;
- **raportować** wykonanie zadań;
- **ocenić** praktykanta.

4. Gdzie szukać informacji o dokumentach potrzebnych do realizacji praktyk?

strony internetowe uczelni	witryny poszczególnych kierunków	materiały przygotowane przez opiekunów praktyk i udostępniane bezpośrednio studentom

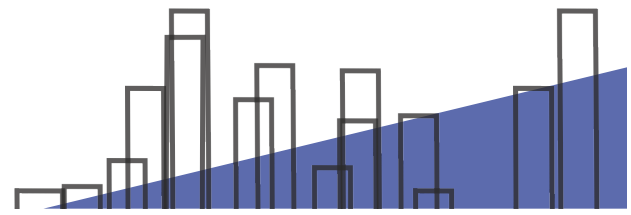

Dr Ewa Biłas-Pleszak, prof. UŚ, dyrektorka kierunku komunikacja promocyjna i kryzysowa: „Dokumentacja praktyk”

5. Gdzie szukać informacji na temat praktyk?

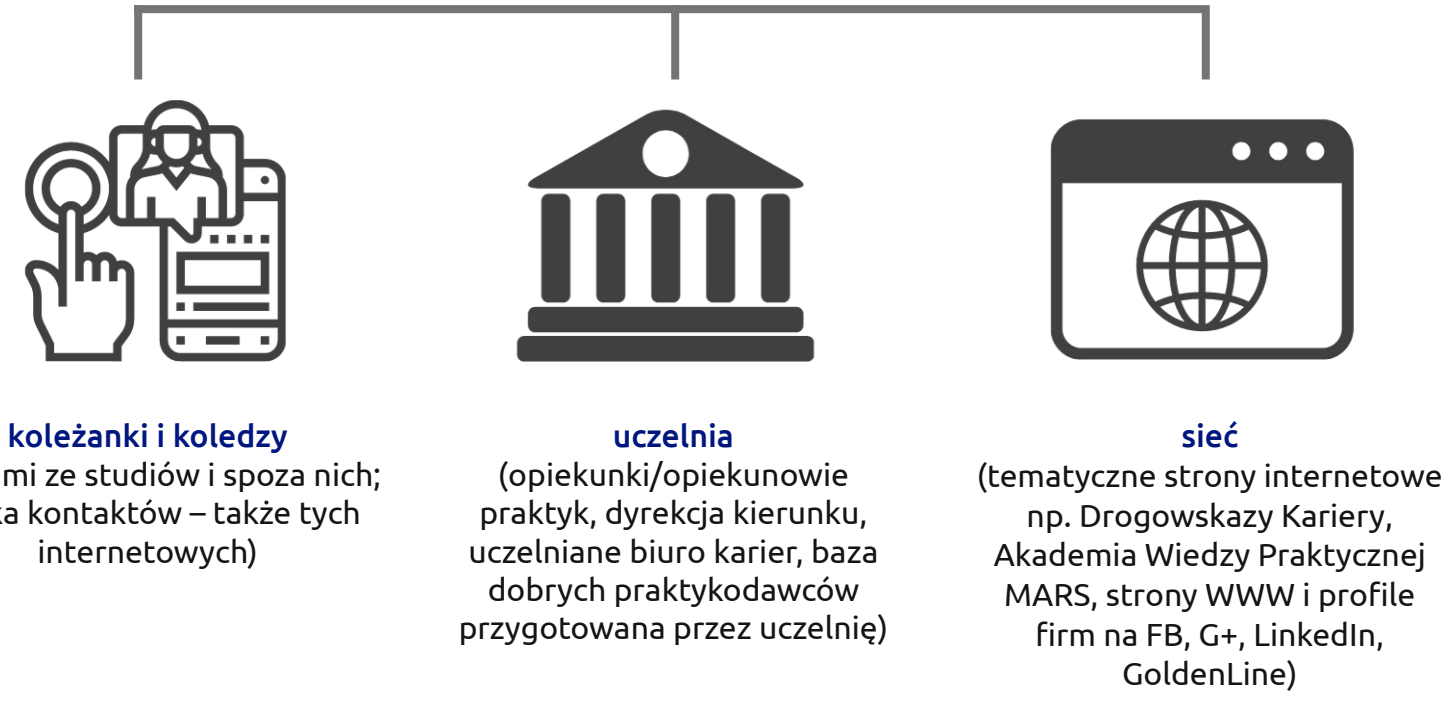

Warto zapamiętać!

Kluczowe działania:

- **zapoznać się** z dokumentacją praktyk;
- **przejść** administracyjną ścieżkę **samodzielnie** kilka razy;
- **potraktować** ten przygotowawczy etap już jako element praktyki – w życiu pozauczelnianym niejednokrotnie trzeba mierzyć się z różnego rodzaju tekstami urzędowymi. Ich znajomość to istotny element społecznej kompetencji, ułatwiający funkcjonowanie we współczesnym świecie. Zdarza się, że ta umiejętność także podlega ocenie przez akademickiego opiekuna praktyk.

Dobra rada

Czas praktyk to inwestycja w przyszłość, a inwestycja to odroczona konsumpcja. Pamiętając o tym, łatwiej będzie powściągać na początku apetyt na natychmiastowe wyniki. Nie oznacza to jednak, że trzeba decydować się nawet na to, co niestrawne. Dobrze zdefiniowany cel i świadomy wybór pozwolą uniknąć przypadkowych miejsc, w których tylko marnuje się czas. Warto jednak wykazać się elastycznością i nie zrażać się zbyt łatwo! Być może nie od razu trafi się na wymarzonego praktykodawcę, ale każda praktyka może być dobrą lekcją.

Warto uczyć się od tych, którzy już przeszli tę ścieżkę. Jasne i ciemne strony praktyk najlepiej wskażą studenci wyższych lat studiów – dobrze jest się do nich zwrócić po radę.

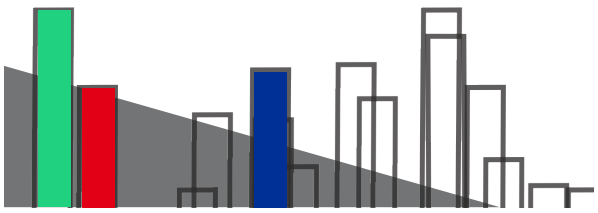

PERSPEKTYWA NORWESKA

Poszukiwanie to element praktyki! Operatywność, umiejętność określenia celów, przeprowadzone rozeznanie możliwości, podejmowane próby aplikowania oraz przejście przez proces rekrutacji budują doświadczenie i rozwijają tak pożądane na rynku pracy kompetencje społeczne. Mówią o tym także zagraniczni partnerzy:

Jaki powinien być idealny praktykant?

Najbardziej pożądane cechy praktykanta to umiejętność punktualnego stawiania się w pracy, bycie miłą osobą i gorliwym uczniem. Ważne są te cechy oraz posiadanie podstawowych umiejętności istotnych w przyszłym wykonywanym zawodzie. Większość pracodawców poszukuje osób solidnych i godnych zaufania. Dobre pomysły i kreatywność są również mile widziane.

Jorn Wad, Streit Sagt AS

Jak przygotować się do spotkania z pracodawcą?

Istotne, by podczas spotkania praktykant pokazał, jaką jest osobą, co czuje, a także co może zrobić dla firmy podczas praktyki. Ważne jest, by zdawać sobie sprawę z faktu, że okres praktyki może być nawet ważniejszy dla przyszłości niż sama edukacja.

Jorn Wad, Streit Sagt AS

Gdzie odbywać praktyki?

1. Gdzie warto iść na praktyki?

Wszędzie tam, gdzie można zrealizować kierunkowe efekty uczenia się.

Przykładowe miejsca praktyk:
- instytucje państwowe;
- instytucje samorządowe;
- firmy i przedsiębiorstwa;
- organizacje pozarządowe.

2. Czy można odbywać praktyki z różnych semestrów w tym samym miejscu?

Tę kwestię zazwyczaj określa regulamin praktyk. Bywa, że w opisie modułu zawarta jest sugestia zmiany.

Praktyka w jednym miejscu? Plusy i minusy

Plusy:	Minusy:
• komfort organizacyjny i emocjonalny; • możliwość dogłębnego zapoznania się z działalnością firmy.	• brak możliwości poznania różnych środowisk i perspektyw; • brak możliwości skonfrontowania się ze zmiennymi okolicznościami, tak typowymi dla współczesności.

3. Czy praktyki można realizować za granicą?

Praktyki zawodowe można odbywać zarówno w kraju, jak i za granicą. Warunek jest jeden – musi to być udokumentowana działalność zgodna z kierunkowymi efektami uczenia się potwierdzonymi przez akademickiego opiekuna praktyk.

4. Czy można pracę zawodową potraktować jako praktyki?

Jeśli profil firmy pokrywa się z efektami uczenia się realizowanymi podczas studiów i jesteśmy w stanie to udokumentować, wtedy, po zasięgnięciu opinii opiekuna, można ubiegać się o zgodę na zaliczenie pracy zawodowej jako praktyki. Informacja o tym, kto jej udziela, zawarta jest w regulaminie praktyk.

Warto wiedzieć!

Jeśli praktyką miałaby być własna działalność gospodarcza, warto przedstawić opiekunowi nie tylko zakres działań, ale również opinię osób, z którymi współpracujemy (np. klientów), w ten sposób dokumentując realizację wymogów kierunkowych.

Należy się liczyć z tym, że nie każdy rodzaj zawodowej działalności można powiązać z kierunkowymi efektami uczenia się, a po zapoznaniu się z przedstawionymi danymi opiekun może odmówić zaliczenia praktyk w takiej formie.

Warto zapamiętać!

Udokumentowana praca zawodowa studenta w kraju lub za granicą, zgodna z profilem kształcenia na kierunku studiów lub specjalności i wykonywana w czasie określonym w planie studiów, może być zaliczona jako praktyka. W tym celu student najczęściej składa wniosek opisany w stosownym zarządzeniu uczelni.

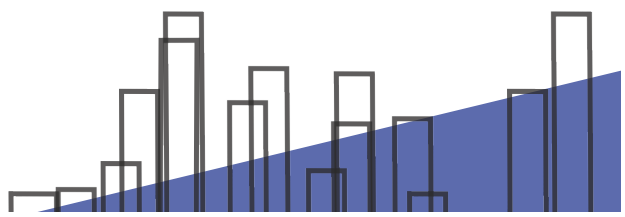

Wiktoria Werner, studentka kierunku komunikacja promocyjna i kryzysowa: „Moje praktyki zawodowe”

Dobra rada

Należy pamiętać, że praktyki służą zapoznaniu się z różnymi środowiskami, skonfrontowaniu się z rozmaitymi sytuacjami, bo to jest bardziej rozwijające i lepiej przygotowuje do funkcjonowania we współczesnej zmiennej rzeczywistości zawodowej. Warto zatem nauczyć się jak najwięcej, zadbać o to, żeby praktykodawca był zadowolony i wystawił świetne rekomendacje, ale kolejne praktyki dobrze jest odbywać w innym miejscu.

PERSPEKTYWA NORWESKA

Dobrze jest szukać miejsca praktyk zgodnego z zainteresowaniami i takiego praktykodawcy, którego nie tylko obszar działalności, ale także misja jest nam bliska. Zwracają na to uwagę także zagraniczni praktykodawcy:

Znajdź podobne umysły

Wierzymy, że jedynym sposobem na wykonywanie naszej pracy jak najlepiej jest wspieranie wszystkich innych w ich pracy. Pracowanie razem. Inspirowanie się nawzajem. Znajdowanie połączeń z podobnie myślącymi rówieśnikami. Niezależnie od tego, w którym kraju pracujemy – na linii produkcyjnej, w biurze czy w terenie – jesteśmy grupą indywidualistów na wszystkich poziomach, spotykamy się, wspieramy i dzielimy pomysłami. Doceniani i nagradzani za autentyczność, za to, że jesteśmy sobą, budujemy wzajemny szacunek, nawiązujemy przyjaźnie i dobrze się bawimy, pracując wspólnie i etycznie w różnych krajach i obszarach działalności.

Norweskie przedsiębiorstwo Orkla

Jak realizować i rozliczać praktyki?

1. Jakie są główne zadania w procesie praktyk?

Kroki studenta:

- **skonsultować** wybór miejsca odbywania praktyk z akademickim opiekunem;
- **przygotować** dokumentację inaugurującą proces, wymaganą przez uczelnię;
- **przejść** rekrutację u praktykodawcy;
- **prowadzić** dokumentację przebiegu praktyk;
- **zdobyć** ocenę praktykodawcy;
- **przedstawić** raport z przebiegu praktyk akademickiemu opiekunowi.

2. Czy staż może być podstawą do zaliczenia praktyki zawodowej?

Decyduje o tym kilka czynników:

- **zapisy** wewnętrzne uczelni;
- **pokrycie** z kierunkowymi efektami uczenia się;
- **liczba godzin** – powinna być zbieżna z liczbą godzin praktyk.

3. Jakie są akceptowalne formy praktyk?

Praktyki mogą być realizowane bezpośrednio w siedzibie praktykodawcy, mogą też być przeprowadzone zdalnie.

Warto wiedzieć!

W czasie pandemii COVID-19 wprowadzono możliwość odbycia praktyk w trybie zdalnym pod warunkiem, że taka forma umożliwia realizację zakładanych efektów uczenia się. Wydaje się jednak, że nie jest to jednorazowa zmiana, tylko znak naszych czasów. Coraz częściej firmy przenoszą swoją działalność do sieci, a takiego funkcjonowania można nauczyć się, wchodząc w ich wirtualne środowisko.

Warto zapamiętać!

Praktyki mogą być realizowane zarówno stacjonarnie, jak i zdalnie. Zazwyczaj regulują to zarządzenia poszczególnych uczelni. Mimo dużego uznania dla bezpośredniej formy kontaktu nie można nie zauważać zmieniającej się rzeczywistości, w której coraz częściej poszukiwane są kompetencje cyfrowe. Zdobywać je można podczas praktyk zdalnych. Podobne stanowisko odnajdujemy w przedstawionych poniżej wypowiedziach zagranicznych praktykodawców.

Dobra rada

Po określeniu celu praktyk, miejsca i sposobu ich realizacji zawsze należy własne pomysły skonsultować z opiekunem praktyk. Pozwoli to uniknąć sytuacji, w której już po umówieniu się z praktykodawcą trzeba będzie zrezygnować z wybranej formy praktyk, ponieważ okaże się ona niezgodna z kierunkowymi efektami uczenia się.

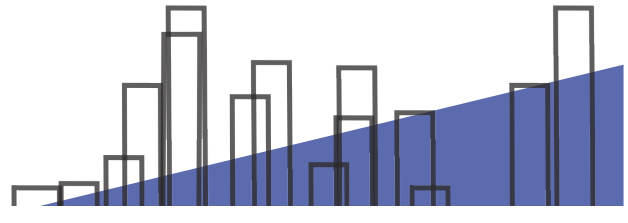

PERSPEKTYWA NORWESKA

Cyfryzacja zmienia sposób, w jaki pracujemy, i wpływa zarówno na zadania do wykonania, jak i na wydajność. Cyfrowa przyszłość pozwoli nam pracować mądrzej i wydajniej. Otworzą się przed nami nowe możliwości. Moim zdaniem zjawiska, takie jak automatyzacja procesów, dadzą nam wszystkim więcej czasu na zagłębienie się w bardziej wymagające elementy pracy.

Torbjørn Folgerø, Equionor ASA

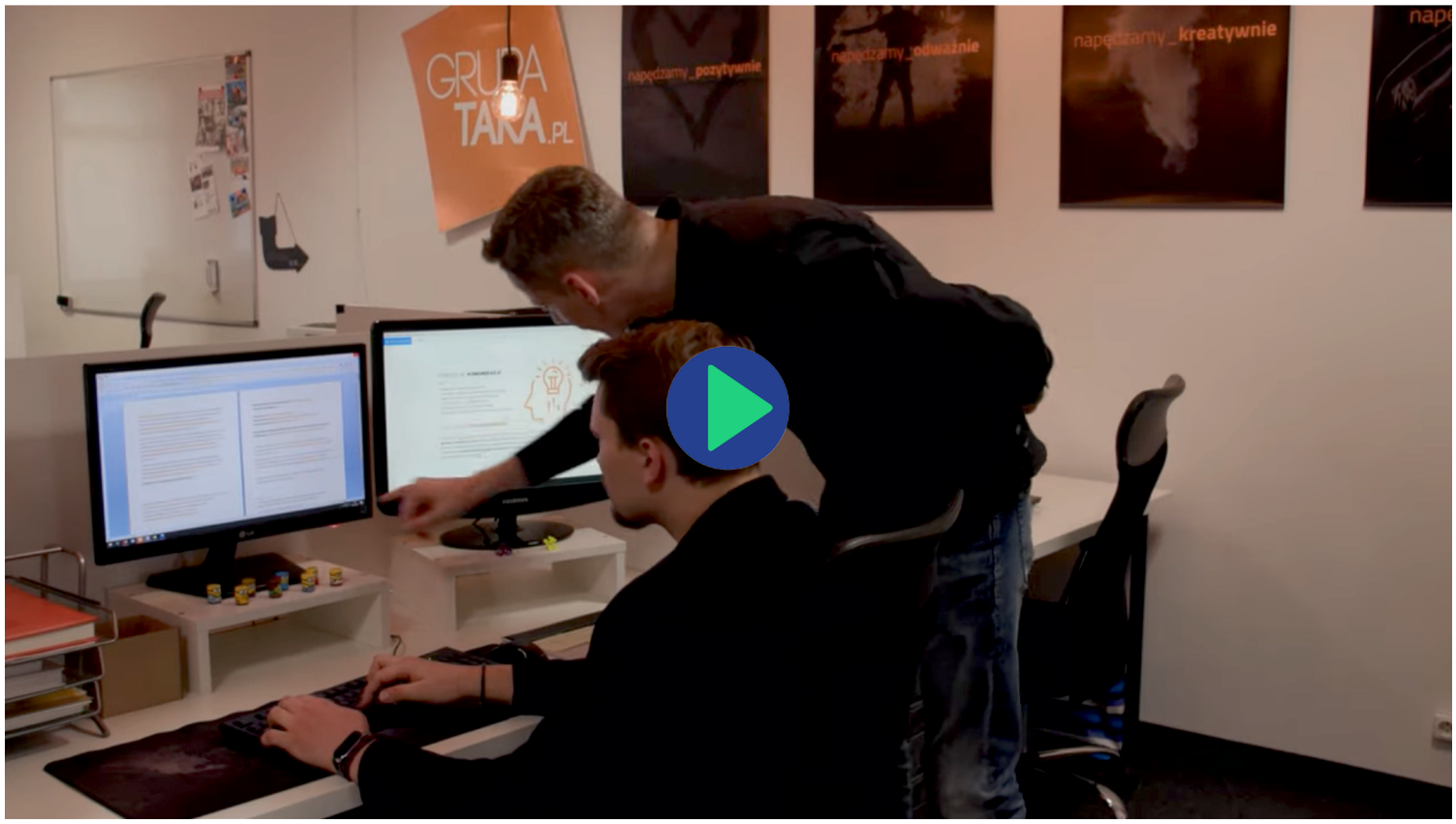

Film z cyklu „Duet praktycznie doskonały”

PERSPEKTYWA UCZELNI

Po co organizować praktyki?

Czy tylko dlatego, że praktyki zawodowe muszą znaleźć się w programie studiów o profilu praktycznym?

Praktyki to nie tylko **WYMÓG**…

Praktyki zawodowe są elementem obligatoryjnym programu studiów o profilu praktycznym.

Można zaliczyć pracę zawodową jako praktykę zawodową, o ile wewnętrzne dokumenty uczelni to dookreślają, ale tylko wtedy, kiedy zostały osiągnięte efekty uczenia się zakładane dla praktyk na danym kierunku.

Jak to zweryfikować? —> patrz strona 17

…praktyki to również **OKAZJA do zwiększenia konkurencyjności uczelni…**

Każda uczelnia wyższa funkcjonuje na rynku usług edukacyjnych, na którym zabiega o kandydata. Musi dbać o swoją renomę. Tę budują różne czynniki, do których należeć mogą również praktyki zawodowe.

WARTO na stronach uczelni zamieścić:
- bazę prestiżowych praktykodawców;
- wypowiedzi zadowolonych studentów po odbyciu praktyk w znanych firmach, instytucjach;
- pochwały dla studentów opracowane przez rozpoznawalnych na rynku praktykodawców.

…praktyki to ponadto **SPOSOBNOŚĆ** do **budowania relacji z otoczeniem**.

OTOCZENIE społeczno-gospodarcze → **UCZELNIA WYŻSZA** → OTOCZENIE społeczno-gospodarcze

WARTO włączyć praktykodawcę w:

- **ewaluację koncepcji kształcenia na kierunku**
  Jak? Na przykład przygotować ankietę ewaluacji siatki studiów i prosić o jej wypełnianie praktykodawców, zapraszać na cykliczne spotkania ewaluacyjne organu odpowiedzialnego za organizację dydaktyki na kierunku, np. Rady Dydaktycznej.
- **prowadzenie badań**
  Jak? Na przykład zaprosić praktykodawców do udziału w pracach badawczych instytutu/instytutów najbliższych dyscyplinie/dyscyplinom kierunku, do wystąpienia w czasie konferencji naukowej, do napisania ustępu/rozdziału w przygotowywanej publikacji.

WARTO włączyć się w:

- **usprawnianie funkcjonowania miejsca praktyk**
  Jak? Praktykant może zastosować najnowocześniejsze rozwiązania znane z zajęć na uczelni ze specjalistami – pionierami w dyscyplinie bliskiej profilowi działalności praktykodawcy.
- **unowocześnienie rozwiązań stosowanych przez praktykodawcę**
  Jak? Praktykant może, wespół ze specjalistą poleconym przez akademickiego opiekuna praktyk, zaproponować innowacyjne rozwiązanie problemów dostrzeżonych i zgłoszonych przez praktykanta opiekunowi.

Współpraca inicjowana w kontekście odbywania praktyk zawodowych z konkretnymi firmami, przedsiębiorstwami, instytucjami i realizowana w relacjach przedstawicieli poszczególnych kierunków studiów z konkretnymi przedstawicielami praktykodawców może być realnym sposobem wdrażania współpracy z otoczeniem społeczno-gospodarczym, stanowiącej jeden z obszarów strategicznych rozwoju wielu uczelni.

Przemysław Grzonka, kierownik Działu Jakości i Analiz Strategicznych Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach: „Współpraca uczelni z otoczeniem społeczno-gospodarczym”

Potrzeba nawiązywania i utrzymywania współpracy pomiędzy otoczeniem społeczno-gospodarczym a teoretykami – specjalistami w określonych dziedzinach pracy – werbalizowana jest szeroko i przez środowisko akademickie, i przedsiębiorców.

Jørund Rytman, dyrektor ds. publicznych Norweskiego Towarzystwa Małych i Średnich Przedsiębiorstw: „Dlaczego dla biznesu ważny jest dostęp do pracowników posiadających wiedzę teoretyczną i umiejętności praktyczne?”

Jak dbać o wysoką jakość praktyk?

Jak definiować „wysoką jakość praktyk zawodowych”?

Z punktu widzenia uczelni wyższej jest to jak najwyższy stopień realizacji efektów uczenia się zakładanych dla praktyk zawodowych na danym kierunku.

Efekty uczenia się dla praktyk zawodowych na kierunku o profilu praktycznym:

- wytyczne ustawowe;
- realizacja: **efekty uczenia się** —> **ramowy program praktyk** —> szczegółowe programy praktyk zawodowych.

Z DOŚWIADCZEŃ w formułowaniu efektów uczenia się dla praktyk zawodowych na kierunkach praktycznych oraz przekładania ich na ramowe programy praktyk w Uniwersytecie Śląskim w Katowicach:

Dr Ewa Biłas-Pleszak, prof. UŚ, dyrektorka kierunku komunikacja promocyjna i kryzysowa: „Program praktyk komunikacji promocyjnej i kryzysowej w kontekście efektów uczenia się”

Prof. dr hab. Piotr Pinior, dyrektor Instytutu Nauk Prawnych, prodziekan ds. badań naukowych na Wydziale Prawa i Administracji w Uniwersytecie Śląskim w Katowicach: „Program praktyk kierunku przedsiębiorczość w kontekście efektów uczenia się”

JAKOŚĆ PRAKTYK a…

…MIEJSCE REALIZACJI

Czy zachęcać studentów do wyjazdu za granicę?

Praktyki zagraniczne z pewnością będą dla studenta źródłem cennych umiejętności i możliwością weryfikacji nabytej wiedzy w realiach międzynarodowych. Z punktu widzenia uczelni, odpowiedzialnej za dbanie o wysoką jakość praktyk, istotne jest, aby zatroszczyć się o właściwy dobór instytucji przyjmującej. Warto stworzyć bazę sprawdzonych praktykodawców lub udostępnić zainteresowanym studentom informacje o podmiotach, które mogą być pomocne w tym zakresie.

Praktyki w małych firmach rodzinnych

Dlaczego nie? Małe firmy pozwalają doświadczyć specyfiki pracy we właściwych jej warunkach. Wyrażając zgodę na odbywanie praktyk w małych firmach rodzinnych, warto pamiętać jedynie o tym, by bezpośrednim opiekunem praktykanta, a równocześnie kimś, kto wystawi ocenę końcową z praktyk, była osoba z nim niespokrewniona (pozwoli to uniknąć zarzutu o konflikt interesów).

Czy np. influencer lub youtuber mogą być praktykodawcami?

Twórcy, tj. influencerzy czy youtuberzy (choć, rzecz jasna, nie tylko twórcy internetowi), którzy mają spore osiągnięcia w obszarze swojej działalności, mogą wiele nauczyć studentów pewnych kierunków. Wydaje się, że, jeśli obszar ich aktywności mieści się w realizującym zakładane dla danego kierunku efekty uczenia się, a osoby te posiadają pełną zdolność do czynności prawnych, co z prawnej perspektywy pozwala na zawarcie z nimi umowy o odbywaniu praktyk, warto jest część praktyk odbyć pod ich okiem. Oczywiście z zachowaniem wszystkich procedur.

Praca zawodowa jako praktyka?

Może to być dobre rozwiązanie, szczególnie dla osób studiujących i pracujących równocześnie (zwłaszcza studentów studiów niestacjonarnych), o ile wykonywana praca ma lub miała charakter odpowiadający profilowi studiów. Ważne jest, w kontekście jakości, żeby zachować spójność procedur weryfikacji efektów uczenia się.

Jak? Na przykład na jednym z kierunków rozwiązane to zostało w następujący sposób: we wniosku kierowanym do akademickiego opiekuna praktyk student opisuje wykonywane czynności zawodowe, wykazując ich pokrycie z konkretnymi zakładanymi modułowymi efektami uczenia się dla praktyk zawodowych na swoim kierunku, co pracodawca opatruje oceną jakości pracy studenta, kierując się przedstawionymi mu przez studenta ramowymi zasadami oceny (w postaci stopnia). Opis ów plus rozmowa weryfikująca ze studentem dają akademickiemu opiekunowi praktyk podstawę do wystawienia oceny z praktyk i dalej, mając ocenę czynności studenta od pracodawcy, obliczenia oceny końcowej (zgodnie z przyjętymi dla przedmiotu praktyki zawodowe zasadami zapisanymi w sylabusie – por. uwagi na str. 18-19).

JAKOŚĆ PRAKTYK a…

… DOKUMENTY I PROCEDURY

1. UMOWA

stopień trwałości relacji uczelni z praktykodawcą → zróżnicowane możliwości dbania o jakość praktyk

Jakie umowy można sporządzać z praktykodawcami?

Współpraca DŁUGOFALOWA = umowy:
- wielokrotne (niedookreślające liczby studentów);
- długoterminowe (kilkuletnie?).

Współpraca KRÓTKOFALOWA = umowy:
- wielokrotne (niedookreślające liczby studentów lub zakładające ich liczbę odpowiadającą liczbie osób na roku);
- krótkoterminowe (np. na rok lub dwa lata, co odpowiadałoby jednemu cyklowi studiów).

Współpraca DORAŹNA = umowy:
- jednokrotne (każdorazowo dla konkretnego studenta);
- na czas trwania praktyki (tegoż studenta).

2. KONTROLA I WERYFIKACJA

W CIĄGŁEJ WSPÓŁPRACY:
AKADEMICKI OPIEKUN PRAKTYK – OPIEKUN PRAKTYK Z RAMIENIA PRAKTYKODAWCY

W jaki sposób można mieć wgląd w proces odbywania praktyk?

PRZED:

- konsultacja/weryfikacja szczegółowego planu praktyk sporządzonego na podstawie ramowego planu praktyk (opracowanego uprzednio dla kierunku).

W TRAKCIE:

- wizyty śródpraktykowe akademickiego opiekuna w miejscu praktyk;
- spotkania online śródpraktykowe akademickiego opiekuna praktyk ze studentem i opiekunem praktyk z ramienia praktykodawcy;
- dzienniczek praktyk w formie elektronicznej do wglądu na prośbę akademickiego opiekuna praktyk.

NA KONIEC:

- dzienniczek praktyk obligatoryjnie przedstawiany akademickiemu opiekunowi praktyk;
- raport końcowy zatwierdzony uprzednio przez opiekuna praktyk z ramienia praktykodawcy.

PO:

- superwizje;
- w postaci odrębnych przedmiotów przewidzianych w planie studiów po praktykach zawodowych;
- spotkania z akademickim opiekunem praktyk;
- konsultacje ze specjalistami, tj. doradcą zawodowym czy trenerem rozwoju pracującymi w odrębnych jednostkach na uczelni (np. biuro karier).

3. OCENIANIE

Podstawą wystawienia oceny z praktyk mogą być:
- dzienniczek praktyk;
- raport końcowy;
- rozmowa akademickiego opiekuna praktyk ze studentem po skończeniu praktyk.

WARTO włączyć w ustalenie oceny końcowej opiekuna praktyk z ramienia praktykodawcy, ustaliwszy wcześniej ramowe zasady oceny, które zostają przedstawione praktykodawcy na wstępie.

MOŻE w ten sposób:

akademicki opiekun praktyk ocenia stopień zgodności wykonywanych w czasie praktyk czynności z zakładanymi dla praktyk zawodowych efektami uczenia się <— jego ocena może stanowić 70% oceny końcowej z modułu praktyki zawodowe,
a opiekun praktyk z ramienia praktykodawcy ocenia jakość wykonywanych w czasie praktyk aktywności<— jego ocena stanowi odpowiednio 30% oceny końcowej z modułu praktyki zawodowe.

Zasady te można zawrzeć w sylabusie praktyk zawodowych.

Czy procedury weryfikacji efektów uczenia się i oceniania dla praktyk zawodowych na kierunkach o profilu ogólnoakademickim oraz o profilu praktycznym powinny być różne?

Dr Katarzyna Sujkowska-Sobisz, prof. UŚ, pełnomocniczka rektora ds. jakość kształcenia i akredytacji w Uniwersytecie Śląskim w Katowicach: „Weryfikacja efektów uczenia się w ramach praktyk zawodowych”

JAKOŚĆ PRAKTYK a…

…INFORMACJA I KONTAKT

O CZYM wyraźnie komunikować i JAK usprawnić przepływ informacji?

DLA PRAKTYKODAWCY
O zasadach współpracy uczelni z praktykodawcą przyjmującym studenta kierunku o profilu praktycznym

O CZYM WARTO PAMIĘTAĆ (por. też uwagi na str. 18):

- o powiadomieniu o konieczności zatwierdzenia przez akademickiego opiekuna praktyk (PRZED praktykami) szczegółowego programu praktyk sporządzonego przez praktykodawcę w porozumieniu ze studentem na podstawie przedstawionego mu ramowego programu praktyk;
- o zapoznaniu praktykodawcy z zasadami wystawiania oceny końcowej i ewentualnym jego w tym udziale – na podstawie ramowych zasad oceniania;
- o poinformowaniu o możliwości wizyt śródpraktykowych w miejscu odbywania praktyk bądź o planowanych spotkaniach śródpraktykowych online;
- o zwróceniu uwagi na konieczność zatwierdzania na bieżąco wpisów studenta w dzienniczku praktyk i możliwość weryfikacji tychże w trakcie trwania praktyki przez akademickiego opiekuna praktyk.

JAKIMI ŚCIEŻKAMI:

- strona internetowa kierunku z informacją i kontaktem;
- adres mailowy akademickiego opiekuna praktyk na skierowaniu studenta na praktyki.

Z DOŚWIADCZEŃ – na jednym z kierunków stworzono dokument pt. „Karta praktyki dla kierunku X” scalający najpotrzebniejsze treści, z którymi powinien zapoznać się praktykodawca, tj. ramowy program praktyk, ramowe zasady oceny, zasady wystawiania oceny końcowej itp. Plik z tymże dokumentem akademicki opiekun praktyk przesyła na adres opiekuna z ramienia praktykodawcy, a ten potwierdza mailem zapoznanie się z zawartymi w dokumencie treściami.

DLA STUDENTA
O zasadach odbywania i zaliczania praktyk na danym kierunku o profilu praktycznym

O CZYM WARTO PAMIĘTAĆ:

- o podaniu wszelkich możliwych kanałów komunikacji;
- o uzmysłowieniu terminów;
- o wytłumaczeniu procedur, w tym sposobów wypełniania dokumentów;
- o uświadomieniu pożądanej samodzielności w znalezieniu miejsca praktyk;
- o poinformowaniu o dostępnych bazach praktykodawców.

JAKIMI ŚCIEŻKAMI:

- strona internetowa kierunku z informacją i kontaktem;
- spotkanie organizacyjne dla całego roku przed praktykami;
- media społecznościowe kierunku;
- zespół na wykorzystywanej na danej uczelni platformie kształcenia zdalnego;
- sylabus przedmiotu praktyki zawodowe;
- poczta wewnętrzna;
- indywidualne maile na linii: akademicki opiekun praktyk – konkretny student.

DLA AKADEMICKICH OPIEKUNÓW PRAKTYK

MOŻE WARTO stworzyć platformę wymiany informacji/doświadczeń między akademickimi opiekunami praktyk na kierunkach o profilu praktycznym danej uczelni lub uczelni w całym kraju (?), np.

- zespół w MS Teams;
- osobne konto w mediach społecznościowych.

Co powinienem robić jako akademicki opiekun praktyk?

OPIEKA nad praktykami czy KOORDYNACJA praktyk?

Dr Julia Legomska, zastępczyni dyrektorki kierunku kultury mediów; członkini Rady Ogólnoakademickiej Oferty Dydaktycznej w Uniwersytecie Śląskim w Katowicach: „Koordynacja praktyk studenckich na uczelni”

JAKO AKADEMICKI OPIEKUN PRAKTYK POWINIENEŚ:

- zorganizować spotkanie informacyjne, na którym zapoznasz studentów z wszystkimi źródłami wiedzy o praktykach zawodowych na ich kierunku oraz z możliwymi sposobami kontaktu ze sobą;
- zadbać, żeby student dotarł do wszystkich dokumentów, właściwie je wypełnił i zrozumiał procedury (może opracuj instruktaż „krok po kroku” i zamieść go w różnych możliwych kanałach kontaktu – por. str. 20;
- wspierać studenta w wyborze miejsca praktyk, nie przejmując jednak inicjatywy (!);

PAMIĘTAJ!
Celem praktyki zawodowej jest przede wszystkim przygotowanie do rozpoczęcia samodzielnej aktywności zawodowej studenci powinni zatem we własnym zakresie poszukiwać instytucji, w której odbędą praktyki zawodowe.

- pozostawać w kontakcie z opiekunem praktyk z ramienia praktykodawcy (już od etapu budowania szczegółowego programu praktyk) – por. str. 16;
- być w regularnym kontakcie ze studentem w trakcie odbywania przez niego praktyk: reaguj na zgłaszane problemy;
- po praktykach spotkać się ze studentem: porozmawiaj i zweryfikuj wpisy w dzienniczku, żeby móc rzetelnie wystawić ocenę z praktyk zawodowych.

Film z cyklu „Duet praktycznie doskonały”

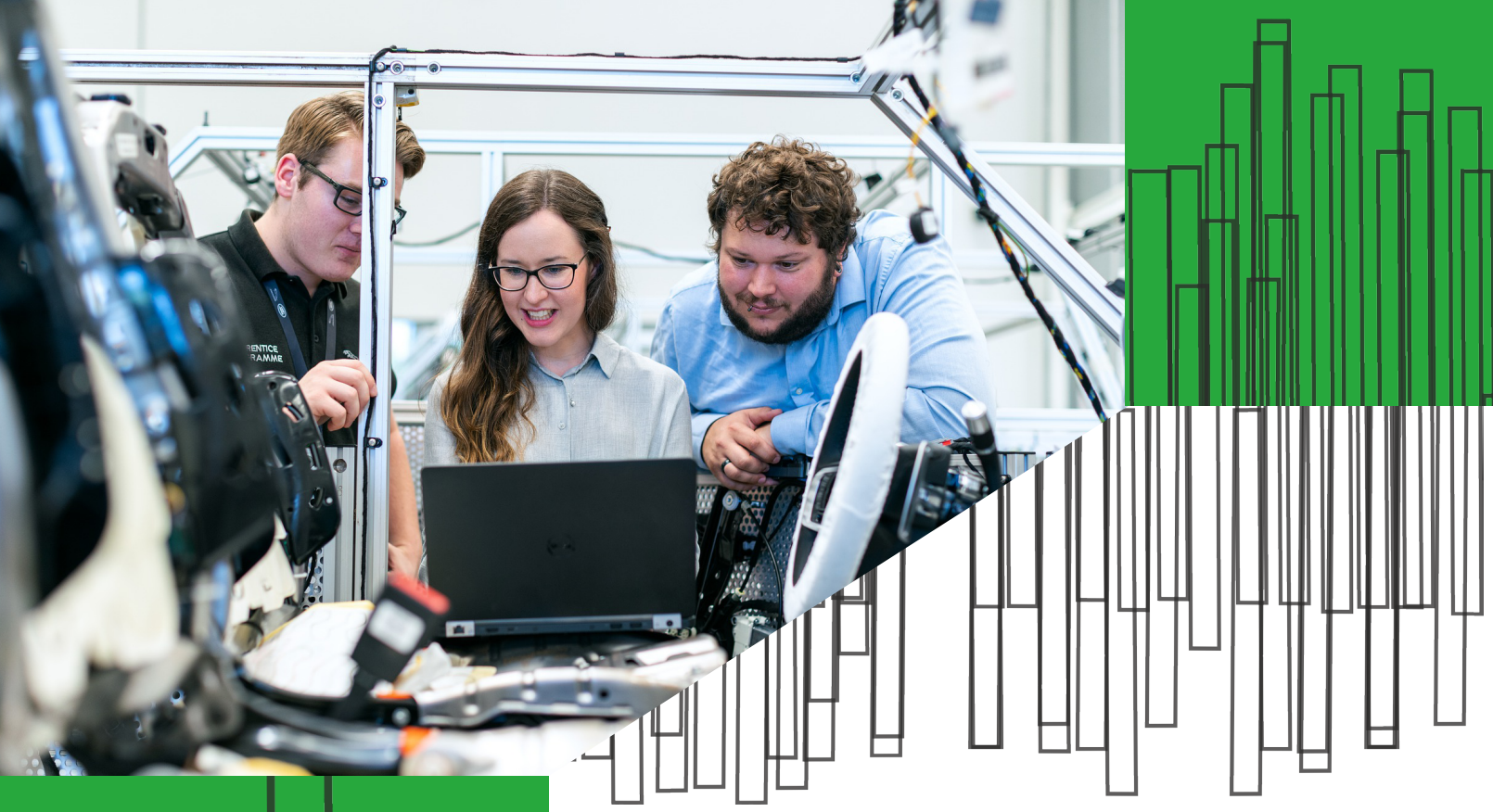

PERSPEKTYWA PRAKTYKODAWCY

Kim jest praktykant?

Praktykantem może być student I, II lub III roku studiów licencjackich, I lub II roku studiów magisterskich, a także I, II, III, IV lub V roku studiów jednolitych magisterskich.

Studiować może na kierunkach:

- o profilu ogólnoakademickim (praktyki na nich nie są wymagane);
- o profilu praktycznym (w trakcie studiów I stopnia student winien zrealizować 6 miesięcy praktyk, a w trakcie studiów II stopnia 4 miesiące praktyk).

Warto wiedzieć, jakie kierunki o profilu praktycznym prowadzą uczelnie znajdujące się w okolicy mojej firmy.

Czym różni się praktykant od stażysty?

Zdecydowana większość specjalistów podkreśla, że staż i praktyki to formy zatrudnienia, które różnią się jedynie… nazwą. Faktycznie, podobieństw między stażem a praktykami jest wiele. Z punktu widzenia studenta lub osoby dopiero rozpoczynającej budowanie kariery drobne różnice występujące między tymi dwiema formami zatrudnienia mogą być jednak istotne:

- praktyki są zwykle krótsze od staży;
- praktyki odbywają się z reguły w oparciu o umową trójstronną, staże natomiast dwustronną;
- praktyki są przeważnie darmowe, a staże płatne.

Co studenci myślą o praktykach?

+ ważne doświadczenie;
+ możliwość rozwoju;
+ nowe umiejętności;
+ możliwość zatrudnienia;

– niechciana konieczność;
– stracony czas;
– praktykant jako tania siła robocze.

Warto praktykantowi poświęcić czas, a wtedy inwestycja w jego rozwój zwróci się praktykodawcy w postaci np. nowych, świeżych pomysłów, nowego pracownika, dobrego wizerunku.

Dlaczego warto?

Korzyści dla praktykodawcy, który dobrze przygotuje się do prowadzenia praktyk zawodowych studentów, jest wiele.
Oto najważniejsze z nich.

POZYSKIWANIE NOWYCH WARTOŚCIOWYCH PRACOWNIKÓW:

- wybór – możliwość zatrudnienia najlepszych praktykantów;
- minimalizacja kosztów – praktyki mogą być płatne lub bezpłatne;
- minimalizacja ryzyka zatrudnienia pracowników niespełniających wymagań;
- realne wsparcie dla pracowników firmy;
- nowe, świeże spojrzenie na działalność firmy;
- kreatywność i zapał do pracy młodych ludzi.

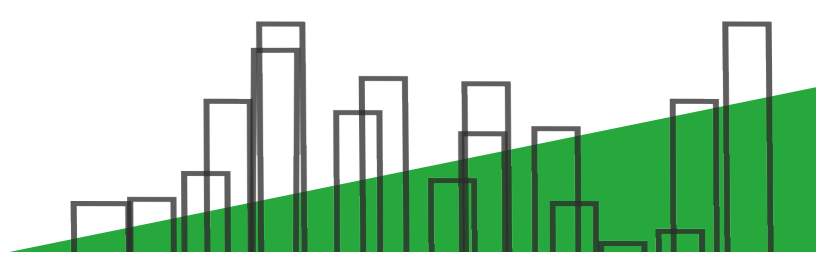

Obecnie rynek pracy należy do specjalistów w wąskich dziedzinach. Dzięki dobrze przygotowanym praktykom zawodowym firma redukuje koszty poszukiwania, rekrutacji i szkolenia odpowiednich pracowników.

Mirosław Kiermaszek, Kyndryl Global Services Delivery Centre, CIC Poland Solutioning Leader:
„Jak znaleźć dobrego praktykanta”

BUDOWANIE TOŻSAMOŚCI NOWOCZESNEGO I ODPOWIEDZIALNEGO PRZEDSIĘBIORCY

Na wysoką ocenę firmy wśród jej klientów i kontrahentów składają się nie tylko jakość oferowanych produktów i usług. Równie ważna jest kultura organizacyjna, w tym warunki pracy i wysoki poziom kwalifikacji podwładnych. Zadowolony pracownik, który spełnia się w pracy i ceni pracodawcę, to wartość, której nie można przecenić.

Praktykanci dobrze oceniający swojego praktykodawcę i zadowoleni z realnego zaangażowania w działalność firmy to źródło cennych (z punktu widzenia kreowania wizerunku) informacji dla klientów, kontrahentów, mediów i społeczeństwa.

KORZYŚCI DLA BUDOWANIA TOŻSAMOŚCI FIRMY:

- wartościowe treści w serwisach internetowych i social media;
- tematy cenione przez dziennikarzy;
- wizerunek pracodawcy z wizją przyszłości dla młodych;
- prestiż współpracy z uczelnią;

Dobrze prowadzone, przynoszące korzyści obu stronom, praktyki zawodowe studentów to wysoce wartościowa działalność także z punktu widzenia formalnych i nieformalnych strategii odpowiedzialnego biznesu przedsiębiorstw.

DOBRE PRAKTYKI ZAWODOWE STUDENTÓW TO DZIAŁANIA ORGANIZACJI:

- odpowiedzialnej społecznie;
- dostrzegającej potrzeby interesariuszy zewnętrznych;
- współpracującej z kluczowymi i ważnymi dla społeczeństwa organizacjami zewnętrznymi – szkołami, uczelniami;
- posiadającej misję ciągłego edukowania (się) i doskonalenia (się);
- posiadającej wysoką kulturę organizacyjną.

Traktowanie praktykantów jako taniej lub, co gorsza, darmowej siły roboczej może przynieść negatywne efekty m.in. w postaci słabego zaangażowania praktykantów w pracę i tzw. „złej prasy” wśród interesariuszy zewnętrznych firmy/instytucji.

Mirosław Kiermaszek, Kyndryl Global Services Delivery Centre, CIC Poland Solutioning Leader:
„Jak zorganizować praktyki, aby były one korzystne dla obu stron?”

Jak zorganizować studenckie praktyki zawodowe?

Jeżeli firma/instytucja planuje przyjmować studentów na praktyki zawodowe, powinna odpowiedzieć sobie na kilka kluczowych pytań:

1. Czy rzeczywiście potrzebujemy praktykanta/praktykantów?
2. Czy jesteśmy w stanie dobrze zorganizować praktyki zawodowe, tak aby przyniosły one korzyść obu stronom?
3. Jaki chcemy osiągnąć cel/cele, przyjmując studentów na praktyki?

Jeżeli odpowiedzi na pytanie 1 i 2 są twierdzące i potrafimy wyznaczyć sprecyzowane, mierzalne, atrakcyjne dla obu stron, istotne i określone w czasie cele praktyk zawodowych (pytanie nr 3), możemy przejść do działania, czyli organizacji praktyk zawodowych.

Proces organizacji praktyk, ich realizacji, nadzoru i raportowania wymaga stałej kontroli. Dlatego warto wyznaczyć w firmie/instytucji osobę do roli **opiekuna praktykantów**.

Efektywna praktyka zawodowa – jak długo powinna trwać, jak ją zorganizować?

Na to pytanie nie jest łatwo odpowiedzieć ogólnie. Praktyki powinny jednak trwać ponad 2 miesiące, a nie dłużej niż 6. Jeśli chodzi o to, jak je zorganizować, to będzie to zależało od branży, w jakiej są realizowane. Prawnicy będą mieli inne potrzeby niż inżynierowie i marketingowcy. Konieczne jest, aby firma miała plan praktyk, który buduje staż edukacyjny od pierwszego do ostatniego dnia praktyki, i aby studenci otrzymywali odpowiednie zadania w sposób ciągły.

Are Jerstad, SMB Norge

Dag Inge Fjeld, Uniwersytet Miejski Kristania w Oslo: „Dlaczego ważne jest łączenie wiedzy z praktyką?”

Procedury i dokumenty

Informacje o umowach, dokumentacji praktyk i przepisach ogólnych zostały przedstawione w rozdziale „Perspektywa uczelni” (zob. str. 12). Praktykodawca powinien również zadbać o niezbędne z punktu widzenia przepisów prawa oświadczenia o ochronie danych osobowych, wizerunku, a także regulamin dotyczący przepisów BHP na terenie firmy/przedsiębiorstwa.

Warto pomyśleć o zawarciu w dokumentacji praktyk oświadczenia praktykanta o **zachowaniu poufności i tajemnicy przedsiębiorstwa** zarówno w czasie trwania praktyk, jak i po ich zakończeniu.

Program praktyk zawodowych

To wewnętrzny dokument, który określa cele i zasady organizacji praktyk w firmie/instytucji. Powinien zawierać informacje o:

- zasadach rekrutacji praktykantów;
- roli opiekuna praktykantów oraz innych pracowników w kontekście praktyk zawodowych;
- celach i zakresie praktyk;
- ogólnym profilu kandydata na praktykanta;
- prawach i obowiązkach praktykantów;
- przepisach wewnętrznych obowiązujących w firmie/instytucji;
- niezbędnych dokumentach wynikających z przepisów ogólnych (np. RODO);
- wynagrodzeniach i/lub innych benefitach dla praktykantów (jeżeli są).

Skrupulatne przygotowanie się do współpracy z uczelnią i praktykantami pozwala, już na etapie organizacyjnym, zidentyfikować słabe punkty projektu i skutecznie je wyeliminować.

Rekrutacja

To początkowy, ale wyjątkowo ważny moment współpracy z kandydatem na praktykanta. W regulaminie praktyk scharakteryzowany został ogólny profil praktykanta. W regulaminie rekrutacji powinny znaleźć się informacje szczegółowe, takie jak:

- opis zakresu obowiązków przyszłego praktykanta oraz długości praktyki;
- oczekiwane kompetencje i umiejętności (społeczne, komunikacyjne, techniczne, inne);
- oczekiwana podstawowa wiedza wymagana do wykonywania pracy na konkretnym stanowisku/w konkretnym dziale;
- etapy rekrutacji;
- zasady wyboru praktykantów do zatrudnienia;
- inne informacje, np. na temat form współpracy, ewentualnego wynagrodzenia i innych benefitów, np. szkoleń, kursów.

Mirosław Kiermaszek, Kyndryl Global Services Delivery Centre, CIC Poland Solutioning Leader: „Jak zorganizować rekrutację praktykantów?”

Proces rekrutacji może składać się z następujących etapów:

1. przesłanie CV;
2. test online;
3. rozmowa telefoniczna;
4. rozmowa rekrutacyjna w firmie/instytucji.

Kilkustopniowy proces rekrutacji pozwala na „odsianie” na kolejnych etapach kandydatów, którzy nie spełniają wymogów kwalifikacji do pracy na konkretnym stanowisku. Rekruter ma możliwość skupienia uwagi na najlepiej rokujących kandydatach.

Warto, już na etapie przygotowywania regulaminu rekrutacji, określić optymalny **czas trwania praktyki zawodowej**. W przypadku zbyt krótkiego okresu praktyk praktykant może np. nie ukończyć procesu wdrożenia, co uniemożliwi efektywną, samodzielną pracę na rzecz firmy/instytucji, a także na osiągnięcie oczekiwanych efektów uczenia się.
Taka sytuacja to strata dla obu stron.

Mirosław Kiermaszek, Kyndryl Global Services Delivery Centre, CIC Poland Solutioning Leader:
„Jak planować długość praktyk i od czego to zależy?”

Realizacja praktyk

Po wyborze w procesie rekrutacji najlepszych kandydatów na praktykantów kluczowa staje się rola opiekuna praktyk.

Opiekun w porozumieniu z zarządem i pracownikami firmy/instytucji przygotowuje plan i regulamin praktyk zawodowych, nadzoruje rekrutację i przebieg praktyk, a także regularnie raportuje efekty działania.

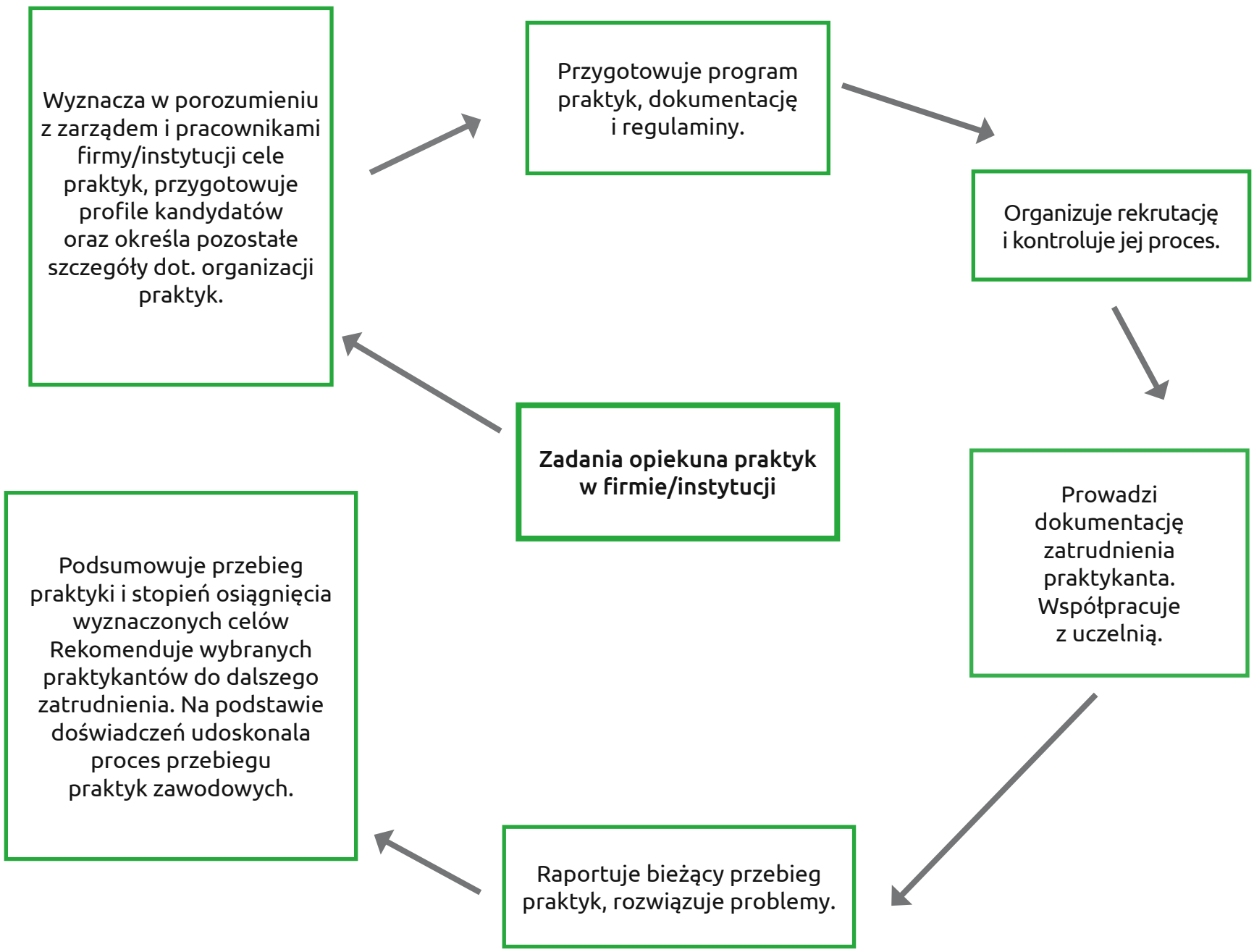

Praca opiekuna praktyk jest wielokierunkowa. Opiekun zajmuje się zarówno dokumentacją, jak i bieżącą obserwacją przebiegu praktyki. Powinien pełnić rolę doradcy praktykanta, ale także reagować na informacje płynące od pracowników lub z działów, gdzie praktykant realnie wykonuje pracę. Opiekun udrażnia komunikację i rozwiązuje sytuacje kryzysowe.

Opiekun powinien posiadać bieżącą **wiedzę na temat kierunków studiów uczelni wyższych** w okolicy i zasad współpracy z władzami uczelni w zakresie organizacji praktyk zawodowych studentów.

Mirosław Kiermaszek, Kyndryl Global Services Delivery Centre, CIC Poland Solutioning Leader: „Zadania opiekuna praktyk w firmie”

Co po praktykach?

Praktykodawca, który posiada dobrze przygotowane i prowadzone praktyki zawodowe, może, na podstawie raportu końcowego, ocenić efekty praktyk oraz samego praktykanta. Może odpowiedzieć sobie na pytania:

1. W jakim stopniu zrealizowane zostały zakładane cele praktyk zawodowych?
2. W jakim stopniu wybór praktykantów był trafny?
3. Czy praktykanci byli zaangażowani w pracę?
4. Czy praktykanci wnieśli do firmy/instytucji nowe wartości, innowacyjne rozwiązania, świeże, niestandardowe podejście do problemów itp.?
5. Czy praktykanci stanowili realne wsparcie dla firmy/instytucji i pozostałych pracowników?

Odpowiadając sobie na ww. pytania (i pewnie wiele innych), pracodawca może zdecydować się na przedłużenie współpracy z praktykantem, np. w formie umowy o pracę, lub nie.

Na podstawie zdobytych doświadczeń pracodawca może otworzyć nowy nabór na praktyki zawodowe lub prowadzić je w systemie ciągłym, ustawicznie poszukując nowych, wartościowych pracowników.

Wszystkie programy stażowe ogłaszane są online. Zainteresowani mogą aplikować bezpośrednio na konkretne stanowisko lub dołączyć do społeczności talentów, rejestrując swój profil i otrzymując powiadomienia o pasujących ofertach pracy.

Wynagrodzenie praktykanta

Decyzja o wynagradzaniu pracy praktykanta należy do praktykodawcy. Praktykodawca może uznać, że już sama możliwość praktykowania w jego firmie/instytucji to wystarczający benefit dla studenta.
Dobrą praktyką jest jednak wprowadzenie wybranej formy wynagradzania praktykanta, którego praca może i powinna zostać wyceniona według obowiązujących stawek. To ważna informacja m.in. dla księgowości w firmie/instytucji.

Rodzaje wynagrodzeń praktykantów:

- wynagrodzenie finansowe za dobrą pracę – np. określony procent stawki stałego pracownika firmy/instytucji;
- możliwość udziału w wartościowych szkoleniach wewnętrznych i/lub zewnętrznych;
- zwrot kosztów dojazdu praktykanta na praktyki;
- zniżka na posiłki firmowe;
- inne benefity.

Dobry praktykodawca to także „dobra prasa” wśród ambitnych, młodych ludzi, którzy poszukują cenionych na rynku pracy doświadczeń i wysokich kwalifikacji.

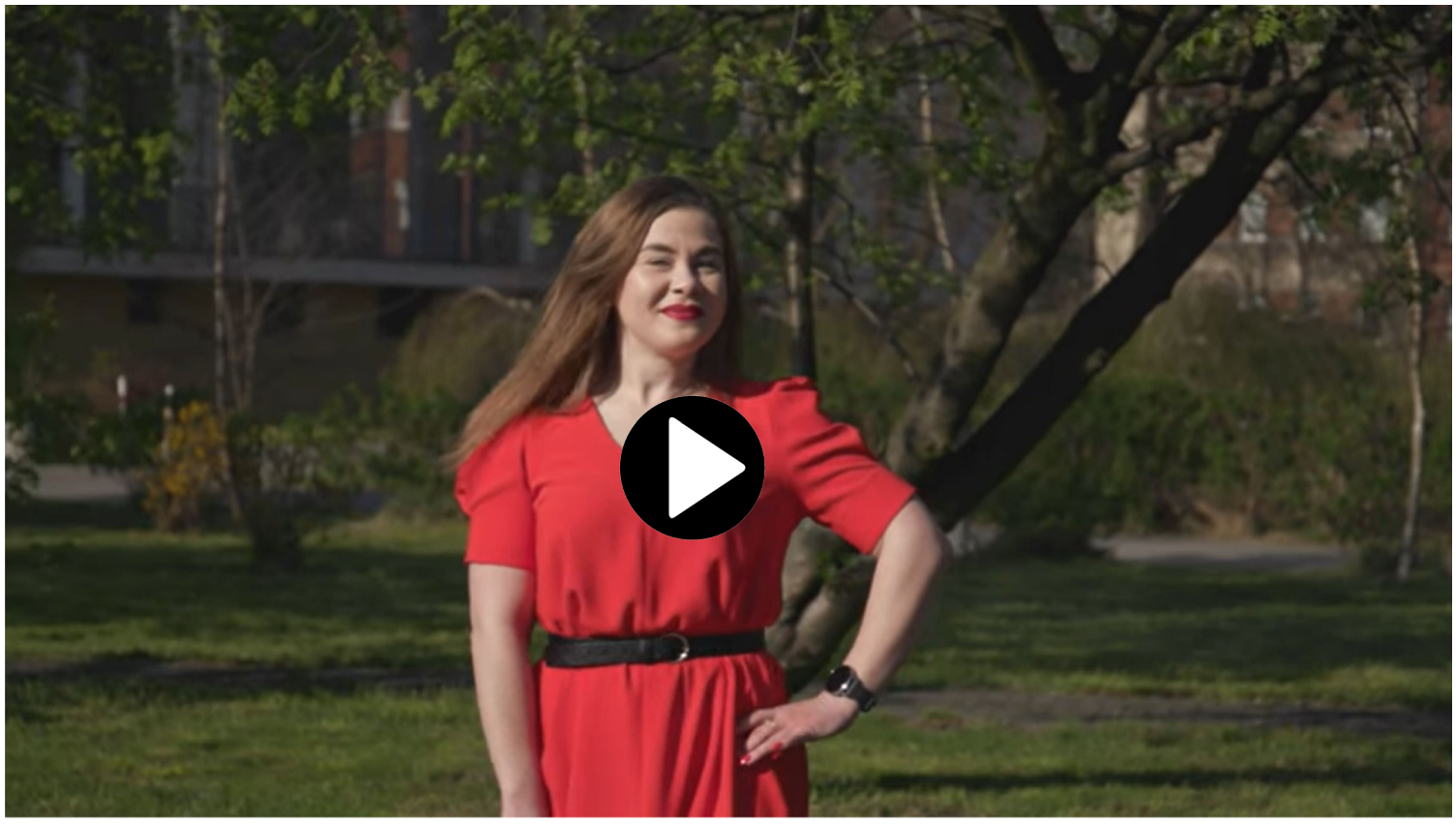

Film z cyklu „Duet praktycznie doskonały”

Zakończenie

Przygotowując niniejszą publikację, bardzo mocno kierowaliśmy się triadą pojęć rozbudowujących jej tytuł. W związku z tym zebraliśmy opinie studentów, pracowników uczelni oraz praktykodawców i wybrane z nich zaprezentowaliśmy na poprzednich stronach. Ich wypowiedzi to także niezwykle cenna baza egzemplifikacji, które mogą stać się zaczynem dalszych dobrych pomysłów i rozwiązań. Współpracując z norweskim partnerem, szukaliśmy inspiracji, które pomogłyby wszystkim trzem stronom w lepszy sposób przeprowadzać proces praktyk.

Mimo strukturalnego zamknięcia chcielibyśmy zostawić tę publikację jako dzieło otwarte, w którym dalsze uważne działania osób związanych z organizacją praktyk zawodowych na studiach o profilu praktycznym dadzą możliwość nadpisywania nowych treści. Pozwolą one udoskonalać programy praktyk, usprawniać sposoby ich weryfikacji, a przede wszystkim pomogą studentkom i studentom jak najlepiej wykorzystać tę wyjątkową szansę na przymierzenie się do nowej roli i odnalezienie najbardziej do nich pasującej ścieżki zawodowego rozwoju.

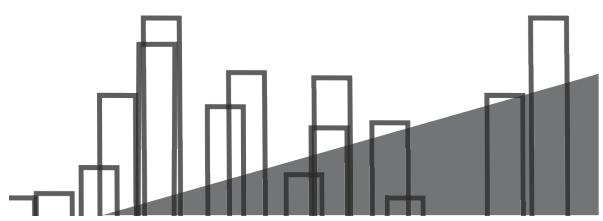

Praktyka czyni mistrza

Śląskie Towarzystwo Marketingowe
https://www.marketingsilesia.pl/

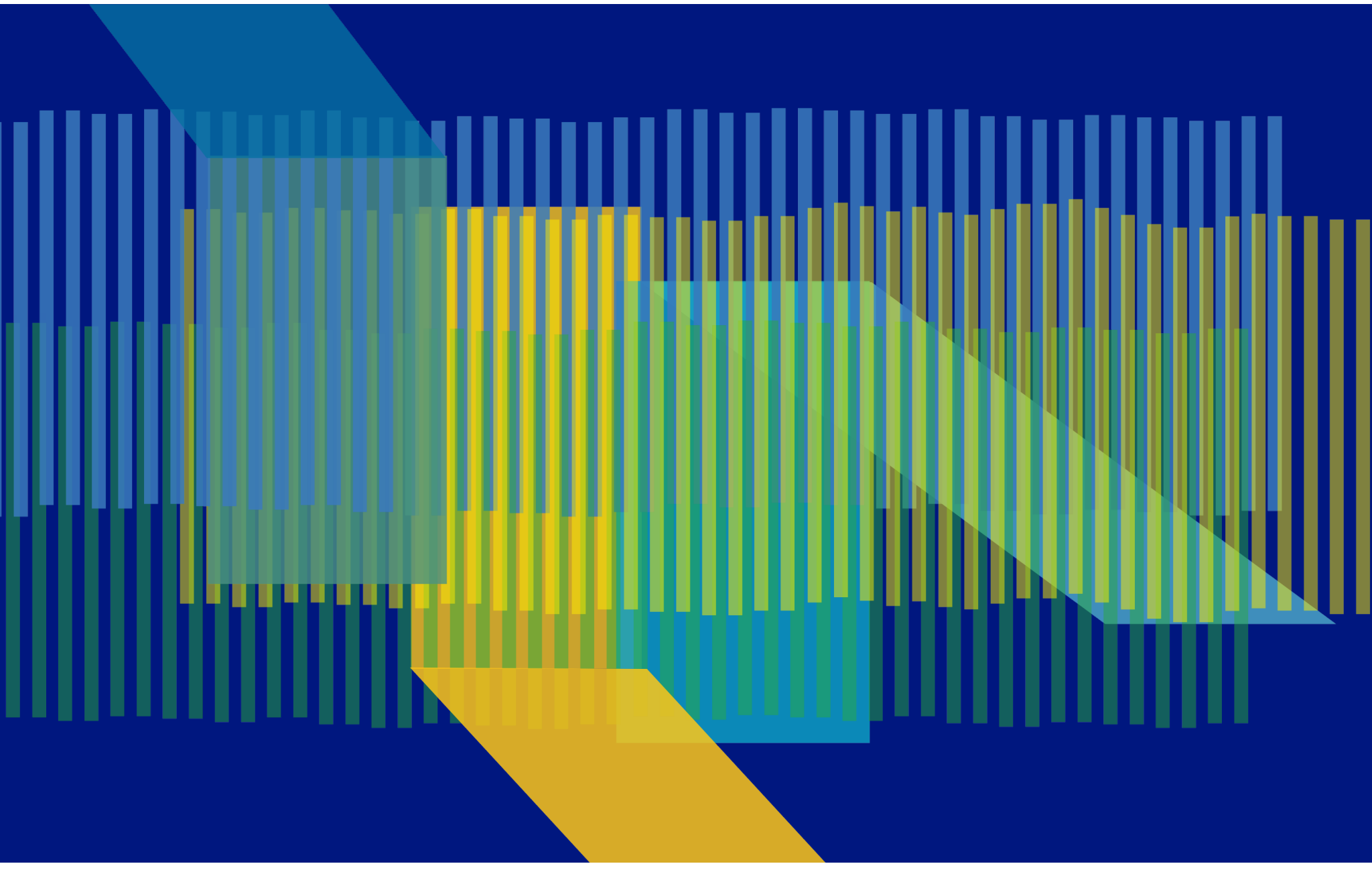

E-ISBN 978-83-963860-0-7